

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.04.013>

УДК 346.5

К.І. АПАНАСЕНКО, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна
 orcid.org/0000-0002-2917-1255

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОЗВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: дозвільні правовідносини у сфері господарювання, організаційно-господарські правовідносини, дозвіл, господарська діяльність, засіб державного регулювання.

Досліджено особливі риси дозвільних правовідносин у сфері господарювання як окремого підвиду господарських правовідносин і запропоновано їх теоретичне визначення.

Вступ. В останнє десятиліття в науці господарського права фундаментально досліджені різні види господарських правовідносин: інвестиційні, страхові, інноваційні, корпоративні, транспортні, фондові тощо. Менше уваги дослідники приділяють організаційно-господарським відносинам, у яких превалює організаційна (управлінська) складова. Ця ситуація не сприяє напрацюванню теоретичних підвалин нормативно-правового регулювання управлінських відносин у сфері економіки з урахуванням актуальних економічних, соціальних, екологічних, безпекових і політичних викликів. Тому своєчасним є поглиблений теоретичний аналіз особливостей такого підвиду (групи) господарських правовідносин як дозвільні правовідносини у сфері господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти правового регулювання дозвільних процедур, дозвільної системи у сфері господарювання перебувають у центрі уваги сучасної адміністративно-правової науки. Однак до конструювання дозвільного правовідношення як такого вдавалися лише деякі дослідники: О.В. Джафарова, В.І. Сіверін та В.В. Мартиновський.

Так, О.В. Джафарова визначає дозвільні правовідносини як суспільні відносини, урегульовані нормами адміністративного права, управлінського або публічно-сервісного характеру, з приводу реалізації та захисту суб'єктивних прав і виконання обов'язків, спрямовані на забезпечення безпеки життя, здоров'я та майна громадян, природного навколишнього середовища, суспільства і держави загалом [1, с. 28]. Коло дозвільних правовідносин в інтерпретації цієї авторки є дуже широким, оскільки вони виникають не тільки з приводу видачі документів дозвільного характеру, до них належать відносини у сфері ліцензування, державної реєстрації, надання широкого кола адміністративних послуг громадянам тощо [2, с. 38].

В.В. Мартиновський вказує на адміністративно-правову природу дозвільних правовідносин, їхню традиційну структуру. За його по-

зицією, дозвільні правовідносини можуть бути як абсолютними, так і відносними, загальними й конкретними, регулятивними та охоронними [3].

В.І. Сіверін дозвільними відносинами називає суспільні відносини у сфері організації дозвільної діяльності та надання дозвільних послуг, а також контролю такої діяльності і законності надання дозвільних послуг, урегульовані нормами різних галузей права. Водночас дозвільні послуги можуть надаватися не тільки у сфері господарювання, мова йде як про ліцензування, так і про іншу «сервісну» діяльність держави [4, с. 11, 41]. Дослідник поділяє дозвільні відносини на дві групи: управлінські відносини між державою та суб'єктом надання дозвільних послуг і відносини сервісного характеру між суб'єктами публічної адміністрації, які надають дозвільні послуги, та відповідними суб'єктами, які мають бажання отримати останні [4, с. 41—42]. Цю позицію В.І. Сіверіна повністю підтримала О.В. Джафарова [5, с. 210]. Крім того, учена вказує на публічно-правовий характер дозвільних правовідносин, участь у них великої кількості суб'єктів стосовно значної кількості об'єктів (обов'язковий учасник — орган публічної адміністрації), заперечує можливість визнавати їх відносинами влади й підпорядкування. Об'єктом правовідносин визнано дії учасників, які несуть потенційну небезпеку для життя та здоров'я людей, навколишнього природного середовища та національних інтересів держави [2, с. 37—40].

Характеристики, особливості дозвільних правовідносин у сфері господарювання не були предметом окремих господарсько-правових досліджень. О.П. Віхров у монографічному дослідженні «Організаційно-господарські правовідносини» (2008) відмічав, що правовідносини, які складаються у зв'язку з отриманням суб'єктами господарювання документів дозвільного характеру у сфері господарювання, є організаційно-господарськими і можуть бути кваліфіковані й охарактеризовані аналогічним чином до правовідносин з ліцензування та патентування, які він аналізував [6, с. 299—301].

Постановка завдання. Як показано вище, наукою адміністративного права вже фактично сформоване власне розуміння дозвільних правовідносин. Однак із ним важко погодитись, по-перше, з огляду на вкрай широке ро-

зуміння цих правовідносин як правовідносин, що формуються не тільки у сфері управління економікою, а й у правоохоронній та інших сферах життєдіяльності суспільства. По-друге, викликає заперечення позиція про адміністративно-правову природу таких правовідносин в економіці, вона повністю ігнорує їхній економічний аспект, економічне призначення дозвільних процедур. Описаний вище односторонній підхід до аналізу дозвільних правовідносин потребує переосмислення із застосуванням господарсько-правового наукового інструментарію. Правовідносини, які складаються у сфері економіки, неправильно досліджувати, абстрагуючись від їхніх економічних елементів, цілей економічного характеру, які переслідує суб'єкт господарювання — їх учасник. Тому важливим завданням є дослідження особливостей дозвільних правовідносин у сфері господарювання з урахуванням економічної складової.

Результати дослідження. У попередніх публікаціях автор статті вже зверталася до дослідження окремих складових структури дозвільних правовідносин у сфері господарювання, обґрунтування їхньої правової природи та джерел правового регулювання. Подальший аналіз цих правовідносин потребує дослідження крізь призму особливостей господарських (зокрема організаційно-господарських) правовідносин, що дасть змогу охарактеризувати їх ґрунтовніше та визначити місце в числі інших господарських правовідносин.

Спираючись на ознаки господарських правовідносин, усталені в науковій літературі [7, с. 26—27; 8, с. 38—39; 9, с. 14—19; 10, с. 19—21], можна виокремити такі властивості дозвільних правовідносин у сфері господарювання як різновиду господарських правовідносин:

1. Сфера виникнення — господарські системи державного й територіального рівня. Більшість дозвільних документів видається центральними й місцевими органами державної виконавчої влади, наділеними господарською компетенцією (дозволи¹ у сфері природоохористування, функціонування фінансових ринків, громадського харчування тощо), обмежене

¹ Під словом «дозвіл» у цій статті маємо на увазі усі види дозвільних документів, які видають дозвільні органи, незалежно від їхньої назви (дозвіл, висновок, свідоцтво тощо).

коло — органами місцевого самоврядування (дозволи у сфері будівництва, благоустрою тощо).

2. Суб'єктний склад правовідносин охоплює суб'єктів господарювання, зацікавлених в отриманні дозвільних документів, і дозвільні органи, наділені компетенцією ухвалювати юридично значущі для господарської діяльності відповідних суб'єктів господарювання (заявників) рішення: про видачу чи відмову у видачі дозвільних документів, продовження строку чи призупинення дії дозвільних документів тощо. Деякі дозвільні правовідносини у сфері господарювання є правовідносинами з множинністю осіб: на стороні дозвільних органів можуть брати участь суб'єкти, залучені у дозвільні процедури (як правило, це органи влади, уповноважені погоджувати видачу дозволів).

3. Об'єкт дозвільних правовідносин — законний інтерес у набутті та реалізації права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, а також дії дозвільних органів і суб'єктів господарювання у сфері реалізації такого інтересу. Отже, об'єкт цих правовідносин прямо стосується господарської діяльності та її організації;

4. Зміст дозвільних правовідносин — права й обов'язки учасників, пов'язані з управлінням господарською діяльністю. Так, дозвільні органи, здійснюючи видачу дозволів або реєструючи декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання вимогам законодавства, надають суб'єктам господарювання право на провадження окремих дій щодо здійснення господарської діяльності, упорядковуючи в такий спосіб діяльність зацікавлених суб'єктів господарювання. Суб'єкт господарювання, вступаючи в дозвільні правовідносини, вживає один із заходів для організації законного проведення господарської операції / діяльності.

5. Урегульованість за допомогою господарсько-правових норм. Вважаємо, ця ознака господарських правовідносин має особливий прояв в аналізованих правовідносинах. Система нормативно-правових актів, які врегульовують дозвільні правовідносини у сфері господарювання, формує міжгалузевий правовий інститут, норми якого містяться в законодавчих актах різних галузей законодавства (господарського, екологічного, фінансового тощо).

Однак до складу відповідного правового інституту включаються правові норми, призначені для правового регулювання власне дозвільних правовідносин у сфері господарювання.

6. Значний ступінь державного регулювання. Ця ознака обумовлена управлінським характером дозвільних правовідносин у сфері господарювання, що об'єктивно потребує належного детального законодавчого регулювання, яке б гарантувало дотримання прав суб'єкта господарювання у відносинах із дозвільним органом та допомагало захистити публічні інтереси у процесі реалізації відповідних господарських дій / діяльності. Ця ознака проявляється у розгалуженій системі законодавчих актів про дозвільні правовідносини у сфері господарювання та у край незначній ролі договору як регулятора дозвільних відносин.

7. Підставами виникнення, зміни й припинення дозвільних правовідносин у сфері господарювання є здебільшого активні дії учасників (подання суб'єктом господарювання дозвільному органу необхідного пакета документів для отримання документа дозвільного характеру або заяви про анулювання дозвільного документа тощо). Бездіяльність одного з учасників дозвільних правовідносин також може бути юридичним фактом, що впливає на правовідношення; як правило, вона є причиною його зміни чи припинення (наприклад, невиконання суб'єктом господарювання законодавства, що є підставою для призупинення дії дозвільного документа).

8. Віддзеркалення у дозвільних правовідносинах публічних і приватних інтересів. Реалізація прав і обов'язків учасниками дозвільних правовідносин у сфері господарювання дає змогу задовольнити і приватні інтереси суб'єктів господарювання в отриманні юридичних можливостей щодо здійснення певних господарських операцій / діяльності, і публічні інтереси у сферах забезпечення прав споживачів, продовольчої безпеки громадян, охорони природи й культурної спадщини, захисту незалежності України, забезпечення соціальної спрямованості економіки України.

Можна сказати, що цю ознаку господарських правовідносин доцільно поступово переосмислювати з урахуванням ідей нової інституційної економічної теорії та економічного аналізу права. У цьому зв'язку підтримуємо позицію О.А. Воловик, яка вказує, що метою

господарсько-правового регулювання є створення умов для ефективного економічного обміну з позицій критерію суспільної економічної ефективності; цей критерій і втілює відповідний баланс інтересів [11, с. 83]. Наприклад, економічно ефективним є рішення надавати дозволи у сфері природокористування тим суб'єктам, які мають необхідну майнову базу для відповідної діяльності та усунення її негативних наслідків, дозволи у сфері дорожнього руху — тим суб'єктам, які володіють транспортними засобами, що не перевищують визначені параметри (а тому не знищуватимуть автомобільних доріг).

9. Ключовим елементом щодо ознаки поєднання майнових та організаційних елементів для аналізованих правовідносин є організаційний. Однак цей елемент має економічний зміст, оскільки стосується організації (упорядкування) господарської діяльності.

Майновий елемент в аналізованих правовідносинах може проявлятися по-різному. Діяльність дозвільних органів спрямована на упорядкування економічної сфери життєдіяльності суспільства, управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання. Тому майно у різних формах включено в орбіту дозвільних правовідносин у сфері господарювання. Так, законодавство вимагає володіння заявником певним майном як умову для отримання низки дозволів на проведення господарських операцій (наприклад, належність земельної ділянки на певному правовому титулі суб'єкту господарювання є необхідною умовою отримання дозволу на будівельні роботи). Видача інших дозволів передбачає доступ суб'єктів господарювання до використання певних майнових ресурсів на підставі дозвільного документа (природоресурсові дозволи тощо).

Можна стверджувати, що дозвільним правовідносинам у сфері господарювання властиві особливості організаційно-господарських правовідносин як окремої групи (виду) господарських правовідносин. Базуючись на висновках дослідників цієї групи господарських правовідносин [6, с. 75, 213—215; 9, с. 38—39], можна встановити наявність таких ознак організаційно-господарських правовідносин у дозвільних правовідносин.

Специфічна сфера існування — управління господарською діяльністю. Обґрунтовуючи про-

поновану тезу, необхідно підкреслити, що поняття державного регулювання, управління та організації господарської діяльності не є усталеними в господарсько-правовій науковій літературі, різними є підходи науковців до співвідношення цих понять. Найпоширенішою є позиція дослідників про те, що управління господарською діяльністю — це прийняття компетентним органом юридично значущих рішень для суб'єктів господарювання з оперативних питань господарського життя [10, с. 30; 7, с. 21].

Аналізуючи діяльність дозвільних органів і тих органів, які залучаються до здійснення дозвільних (погоджувальних) процедур, можна дійти висновку, що їхнім основним завданням є забезпечення здійснення суб'єктом господарювання певних дій в його господарській діяльності (господарських операцій) із дотриманням вимог суспільного господарського порядку.

За цих умов рішення дозвільного органу з приводу видачі, анулювання, зупинення чи продовження строку дії дозвільного документа має юридичне значення для суб'єкта господарювання — на його підставі в останнього виникають або припиняються права провадити певні дії щодо здійснення господарської діяльності певного виду.

Тому можна стверджувати, що є управлінський характер рішень дозвільного органу, які він ухвалює у дозвільних правовідносинах у сфері господарської діяльності. Дозвільний орган, видаючи дозвільний документ і контролюючи в подальшому законність господарської діяльності відповідного суб'єкта господарювання в межах своєї господарської компетенції, здійснює необхідний і цілеспрямований управлінський вплив на його господарську діяльність із метою збалансування приватного інтересу суб'єкта господарювання і публічних інтересів у відповідних сферах життєдіяльності суспільства (благоустрою, громадської безпеки, довкілля тощо).

Особливий суб'єктний склад: суб'єкт господарювання і суб'єкт організаційно-господарських повноважень — дозвільний орган. Важливе значення має те, що у цих правовідносинах дозвільний орган наділений господарською компетенцією та реалізує її безпосередньо щодо суб'єкта господарювання (ухвалює рішення про видачу дозвільного документа конкретному

суб'єкту господарювання, його анулювання чи призупинення дії).

Господарсько-управлінський, «вертикальний» характер правовідносин між учасниками (І.М. Кравець указує на підпорядкованість учасників, обов'язковість рішень суб'єкта з організаційно-господарськими повноваженнями [9, с. 39]). Така властивість характерна для дозвільних правовідносин у сфері господарювання з огляду на сферу їх виникнення. Через вирішення питання про видачу дозвільного документа, його анулювання, контроль за дотриманням умов, з якими пов'язується видача дозволу, та інші дії в господарській сфері дозвільний орган здійснює управлінський вплив на господарську діяльність.

Однак хибним буде твердження про підпорядкованість учасників дозвільних правовідносин у сфері господарювання. Ці правовідносини виникають виключно за ініціативою зацікавленого суб'єкта господарювання, дозвільний орган у жодному випадку не може бути їх ініціатором. Обов'язковість рішень дозвільного органу для суб'єкта господарювання має зовсім інший характер, ніж рішення суб'єктів владних повноважень у адміністративних правовідносинах. Так, рішення про видачу дозвільного документа задовольняє відповідне прохання зацікавленого суб'єкта господарювання, тому його обов'язковість є відносною, як і відмова у видачі дозвільного документа. Ухвалюючи останнє рішення, дозвільний орган не може застосовувати дискрецію, діяти на власний розсуд, обираючи найприйнятніше рішення. Рішення дозвільного органу про призупинення дії чи анулювання дозвільного документа дійсно обов'язкові для виконання суб'єктом господарювання. Це акти застосування норм законодавства про господарсько-правову відповідальність, однак аналогічного характеру рішення можуть бути ухвалені не тільки в організаційно-господарських, а й у майново-господарських правовідносинах одним з їх учасників. Подібні рішення виконують забезпечувальну функцію належного виконання суб'єктом господарювання своїх зобов'язань.

Зміст правовідносин, зв'язок із майновими відносинами та підстави виникнення дозвільних правовідносин — ці ознаки характеризують останні як різновид організаційно-господарських правовідносин, проаналізовані вище.

З огляду на специфіку прояву низки ознак господарських правовідносин у дозвільних правовідносинах можна виокремити певні особливості аналізованої групи управлінських правовідносин у сфері господарювання:

1. Дозвільні правовідносини у сфері господарювання опосередковують застосування такого засобу державного регулювання господарської діяльності, як видача й анулювання (відміна, призупинення чи продовження строку дії) дозвільних документів.

Через видачу й анулювання (відміну) дозвільних документів держава здійснює регуляторний вплив на функціонування деяких галузей економіки в цілому та конкретних суб'єктів господарювання. Залежно від виду дозволу є правовим інструментом захисту прав: окремих споживачів товарів чи послуг (експлуатаційні дозволи, ветеринарні документи тощо), загалом суспільства (наприклад, висновок щодо оцінювання впливу на довкілля, висновки з електромагнітної сумісності, дозволи на транскордонне перевезення небезпечних відходів, у сфері державного експортного контролю), членів відповідних територіальних громад (дозволи на розміщення зовнішньої реклами), учасників дорожнього руху (погодження проектів щодо будівництва, реконструкції та ремонту автомобільних доріг, залізничних переїздів, комплексів дорожнього сервісу, інших споруд у межах смуги відведення автомобільних доріг). Також застосування дозвільних процедур у сфері господарювання спрямовано на забезпечення охорони навколишнього природного середовища, рослинного чи тваринного світу, екологічної безпеки, об'єктів культурної спадщини.

2. Об'єкт дозвільних правовідносин прямо пов'язаний із правовою можливістю суб'єкта господарювання здійснювати деякі види господарської діяльності (наприклад, господарська діяльність на підставі дозволу на виготовлення документів страхового фонду), а також окремі дії щодо здійснення господарської діяльності (господарські операції). У низці випадків реалізація дозвільного правовідношення спрямована на наділення суб'єкта господарювання правом використовувати публічні ресурси (природні ресурси, радіочастотний ресурс). Необхідно відмітити, що правовідносини, пов'язані з наданням права на провадження певного виду господарської діяльності,

варто врегулювати як ліцензійні правовідносини, що автор уже зазначала [12, с. 61].

Поняття господарської операції, яке доцільно застосовувати для термінологічної зручності стосовно об'єкта аналізованих правовідносин, не варто ототожнювати з поняттям господарської операції за нормами бухгалтерського законодавства. У даному випадку мова йде про окремі роботи (днопоглиблювальні, меліоративні, будівельні тощо) чи інші дії, які вчиняє суб'єкт господарювання у процесі здійснення господарської діяльності (наприклад, ввезення в Україну незареєстрованих пестицидів і агрохімікатів, об'єктів тваринного світу, господарські операції у сфері поводження з відходами, експлуатація деяких видів обладнання, виробничих потужностей).

Господарська діяльність — це діяльність, яка здійснюється систематично. Водночас господарські операції, для здійснення яких закон вимагає отримувати дозвільний документ, реалізуються протягом певного обмеженого періоду часу, епізодично чи одноразово (наприклад, роботи зі зняття шару ґрунту, розміщення зовнішньої реклами, господарські операції на підставі ветеринарних документів), або стосуються здійснення дій господарського характеру відносно певних об'єктів, певної обмеженої кількості товарів (так, дозвіл на виконання будівельних робіт видається на право будівництва одного конкретного об'єкта місцевості, ветеринарне свідоцтво підтверджує ветеринарно-санітарний стан однієї партії тварин, продуктів тваринного походження тощо). У багатьох випадках господарські операції, на які видаються дозвільні документи, є необхідним елементом щоденної господарської діяльності суб'єкта господарювання. Так, підприємства різних галузей господарювання (нафтогазової, лісової, кондитерської й косметологічної промисловості та ін.) використовують обладнання й устаткування підвищеної небезпеки, природні ресурси. Для здійснення основного виду господарської діяльності такі підприємства не повинні отримувати дозвільні документи, однак їхня господарська діяльність є неможливою без експлуатації вказаного обладнання або використання природних ресурсів, що є можливим лише після отримання відповідного дозвільного документа.

Отже, під поняттям господарської операції маємо на увазі складові цілісного (єдиного)

процесу господарської діяльності. Подібне бачення господарської операції висловлювала в науковій літературі В.С. Мілаш [13, с. 110].

Необхідно відмітити ще й таку обставину. Митний кодекс України передбачає видачу митними органами дозволів на деякі технічні операції з товарами (наприклад, перевантаження товарів, які переміщуються у митному режимі транзиту, з одного транспортного засобу на інший; взяття проб (зразків) товарів). Такі дії / операції не можна вважати повноцінними господарськими операціями, вони є технічними складовими окремих господарських операцій (перевантаження товарів є елементом господарської операції з перевезення товарів). Тому стосовно отримання відповідних дозволів дозвільні правовідносини у сфері господарювання не виникають.

3. Поєднання у дозвільних правовідносинах процесуально-правових і матеріально-правових аспектів, превалюють у цьому випадку останні.

Процедура видачі дозвільних документів не є змістом та суттю дозвільних правовідносин, а лише певною формою для реалізації правових норм, які вимагають від суб'єктів господарювання організувати окремі господарські операції / діяльність на підставі дозвільного документа. У межах відповідної процедури перевіряється виконання суб'єктом господарювання правил здійснення господарської діяльності. Права й обов'язки учасників дозвільних правовідносин спрямовані в першу чергу на забезпечення належної організації господарської діяльності зацікавленого суб'єкта господарювання, дотримання процедури є необхідним, але вторинним завданням її учасників.

До взаємодії учасників дозвільних правовідносин, які реалізуються на підставі Закону України від 06.09.2005 № 2806-IV «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», включений адміністратор центру надання адміністративних послуг (ЦНАП). Однак він не є самостійним учасником, стороною дозвільних правовідносин у сфері господарювання. Адміністратор ЦНАП не наділений господарською компетенцією по відношенню до суб'єкта господарювання — заявника. Він вступає в самостійні адміністративні відносини і з заявником, і з дозвільним органом. Перша відмінність цих правовідносин від дозвільних — їхній об'єкт (дії адміністратора ЦНАП

щодо прийняття від заявника документів, необхідних для отримання документа дозвільного характеру, їх передання дозвільному органу та передання від останнього дозвільного документа заявнику); аналогічним є об'єкт правовідносин між дозвільним органом та адміністратором ЦНАП. Законний інтерес в отриманні документа дозвільного характеру, що є об'єктом дозвільного правовідношення, не може бути задоволено адміністратором ЦНАП, це не є завданням останнього. Можна говорити про певну обслуговувальну (сервісну) роль адміністратора у взаємодії дозвільного органу та суб'єкта господарювання².

4. Дозвільні правовідносини у сфері господарювання, як правило, обмежені певними часовими рамками, у багатьох випадках вони є достатньо тривалими (до трьох чи п'яти років). Однак деякі дозвільні документи видають на вчинення разових господарських операцій, тому відповідні дозвільні правовідносини припиняються відразу після реалізації суб'єктом господарювання права, наданого дозвільним документом (наприклад дозволи у галузі ветеринарно-санітарного контролю).

Загалом дозвільні правовідносини виникають із приводу видання дозвільних документів, їх анулювання (відміни), зупинення й продовження строку дії, переоформлення. Тому можна стверджувати, що дозвільні правовідносини виникають із моменту подання заяви та комплексу необхідних документів дозвільному органу та припиняються із закінченням строку дії дозвільного документа або анулюванням (відміною) останнього, крім випадків, коли його дія поновлюється у встановленому законом порядку.

5. Дозвільні правовідносини у сфері господарювання є складними (комплексними).

Аналізуючи організаційно-господарські правовідносини, О.П. Віхров відмічав, що складні (комплексні) організаційно-господарські правовідносини в цілому є ієрархічними системами складових правовідносин із декількома рівнями, тобто об'єднують підсистеми таких правовідносин, а на найнижчому рівні — елементарні правовідносини [6, с. 159].

² Цікаво, що учені-адміністративісти також не включають адміністратора ЦНАП чи сам центр у число суб'єктів дозвільних правовідносин [2, с. 38; 4, с. 41—42].

Теоретики права пропонують різне тлумачення поняття комплексних правовідносин. Так, С.С. Алексеев указував на тривалий, стабільний характер таких правовідносин, їхній складний зміст, який може змінюватись, та багатоваріантність [14, с. 278]. Поширеним у науковій літературі є розуміння комплексних правовідносин як складних правовідносин, частини яких регулюються нормами різних галузей права [15, с. 13]. Виходячи з характеристик складних і простих правовідносин, запропонованих у теорії права [16, с. 137—138; 14, с. 277—279], варто наголосити на таких особливостях дозвільних правовідносин як правовідносин складних (комплексних):

а) наявність в учасників дозвільних правовідносин кількох прав та обов'язків. Так, суб'єкт господарювання у дозвільних правовідносинах має право: на отримання документа дозвільного характеру, що дає йому право на провадження певних господарських операцій / господарської діяльності; на продовження строку дії такого документа у випадках, визначених законодавством, та інші права. Водночас він зобов'язаний надати дозвільному органу комплект документів, закріплений у законодавстві, для отримання дозвільного документа (як правило, вони підтверджують спроможність здійснювати відповідну господарську діяльність / операцію); здійснювати господарську операцію / діяльність із дотриманням установлених законодавчих вимог. Натомість дозвільний орган зобов'язаний видати документ дозвільного характеру або зареєструвати декларацію відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства, продовжити строк дії дозвільного документа за умови дотримання суб'єктом господарювання встановлених вимог. Дозвільний орган має право відмовити у виданні дозвільного документа, припинити права суб'єкта господарювання на провадження господарської операції / діяльності шляхом анулювання документа дозвільного характеру (звернення до суду з відповідним позовом);

б) множинність суб'єктів у низці дозвільних правовідносин.

Основними учасниками дозвільних правовідносин є суб'єкти господарювання (управлена сторона) та дозвільні органи (зобов'язана сторона). До участі в окремих групах дозвіль-

них правовідносин залучаються інші органи державної влади чи інші особи, уповноважені за законодавством погоджувати видачу дозвільних документів або вчиняти інші необхідні дії в межах дозвільної (погоджувальної) процедури. Наприклад, дозвільні правовідносини у сфері розміщення зовнішньої реклами, дорожнього руху реалізуються за участю таких органів й осіб, як органи Національної поліції, власники будівель, де розміщуватиметься зовнішня реклама та ін. Їхня участь у дозвільних правовідносинах пояснюється розподілом державних функцій між різними органами державної влади. Так, розміщення зовнішньої реклами уздовж доріг вимагає державного контролю за дотриманням прав учасників дорожнього руху, а також інтересів територіальних громад у сфері благоустрою та організації публічного простору.

З огляду на викладене, дозвільні правовідносини у сфері господарювання, у яких беруть участь залучені до дозвільної (погоджувальної) процедури органи й особи, можна кваліфікувати як правовідносини з активною множинністю осіб на стороні зобов'язаної особи. Крім обов'язку дозвільного органу щодо видачі суб'єкту господарювання дозвільного документа, залучені органи здійснюють попереднє погодження видачі дозвільного документа або виконують інші дії, спрямовані на задоволення законного інтересу суб'єкта господарювання у дозвільних правовідносинах;

в) складовими тривалих дозвільних правовідносин є правовідносини з видачі дозвільного документа, його переоформлення, правовідносини щодо анулювання (відміни), продовження строку дозвільного документа або призупинення його дії, контролю за дотриманням суб'єктом господарювання відповідних правил здійснення господарської діяльності, у певних випадках — правовідносини з проведення конкурсу на право отримання дозвільного документа. Склад таких правовідносин залишається незмінним (крім випадків переоформлення дозвільного документа у зв'язку з правонаступництвом чи конкурсних процедур), вони є елементами єдиного тривалого дозвільного правовідношення у сфері господарювання.

Указані прості правовідносини є взаємопов'язаними, взаємозумовленими. Послідовно реалізуючись, вони дають кожній зі сторін правовідносин змогу досягнути власної мети,

реалізувати законні інтереси. До того ж кожне з перерахованих простих правовідношень окремо не здатне забезпечити досягнення мети дозвільних правовідносин у сфері господарювання — належної організації господарської діяльності суб'єкта господарювання із забезпеченням необхідного балансу його приватного інтересу та інтересів публічних. Ця єдина мета дозвільного правовідношення, а також єдиний суб'єктний склад, єдиний об'єкт і зміст об'єднують прості правовідносини в єдине складне і динамічне організаційно-господарське правовідношення;

г) про варіативність аналізованих правовідносин свідчить та обставина, що такі правовідносини можуть бути двох видів — урегульовані й не урегульовані Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Дозвільні правовідносини розвиваються по-різному з огляду на особливості юридичного складу, що є підставою виникнення й припинення дозвільних правовідносин залежно від виду дозвільного документа. Специфічний зміст і процедуру мають дозвільні правовідносини, пов'язані з набуттям права на здійснення господарської операції / діяльності на підставі декларації відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства.

У сучасній господарсько-правовій науці прийнятою є класифікація господарських правовідносин за низкою критеріїв [8, с. 40—46; 6, с. 152—172; 9, с. 19—25]. Базуючись на відповідних класифікаціях, можна дійти висновку про належність дозвільних правовідносин у сфері господарювання до правовідносин таких видів: 1) регулятивних правовідносин як таких, що виникають на основі правомірної поведінки їхніх учасників; у складі дозвільних правовідносин окремі прості правовідносини можуть мати характер охоронних (відносини щодо призупинення дії та анулювання дозвільних документів, відмови у їх видачі); 2) активних правовідносин, у яких зобов'язана сторона (дозвільний орган) задовольняє інтереси управленої сторони (суб'єкта господарювання) шляхом вчинення позитивних активних дій: видачі дозвільного документа, продовження строку його дії, переоформлення; 3) складних (комплексних) господарських правовідносин; 4) двосторонніх правовідносин, учасники яких наділені взаємними правами й обов'язками; 5) відносних зобов'язальних правовід-

носин, учасники яких визначені поіменно, мають конкретні права й обов'язки; 6) правовідносин із організації господарської діяльності; 7) вертикальних правовідносин, у яких одним / двома з учасників є орган управління, наділений організаційно-господарськими повноваженнями щодо іншої сторони — суб'єкта господарювання; 8) правовідносин, що виникають унаслідок дій однієї зі сторін (звернення суб'єкта господарювання з відповідною заявою про видачу дозвільного документа або декларацією відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства).

Дозвільні правовідносини можуть виникати у різних сферах управління економікою та галузях господарювання: у промисловості (хімічна, харчова, добувна, металургійна тощо), сільському господарстві, галузі транспорту, сфері капітального будівництва, в інших галузях господарювання (видавничій справі, науково-дослідній, рекламній діяльності тощо). Ця обставина підкреслює важливість аналізованої групи господарських правовідносин для підтримання суспільного господарського порядку, значущість відповідного засобу державного регулювання господарської діяльності.

Висновки. Аналіз особливостей дозвільних правовідносин у сфері господарювання засвідчив, що їм притаманні основні ознаки господарських правовідносин, зокрема організаційно-господарських правовідносин. Водночас як правовідносини з особливим об'єктом, суб'єктним складом, метою та іншими специфічними характеристиками дозвільні правовідносини у сфері господарювання займають особливе місце серед інших управлінських відносин в економіці.

Узагальнюючи отримані результати дослідження, можна запропонувати таке визначення *дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності*: це регулятивні, активні, комплексні організаційно-господарські правовідносини, що виникають у різних галузях господарювання між зацікавленими суб'єктами господарювання і дозвільними органами (іноді з множинністю осіб на стороні дозвільного органу) з приводу забезпечення законного інтересу суб'єкта господарювання в набутті та реалізації права на провадження певних господарських операцій / діяльності у цілях забезпечення економічної ефективності, належного збалансування публічних і приватних інтересів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джафарова О.В. Дозвільні правовідносини в Україні: стан і перспективи розвитку. *Право і безпека*. 2014. № 2 (53). С. 25—30.
2. Джафарова О.В. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: питання теорії та практики: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 685 с.
3. Мартиновський В.В. Дозвільні правовідносини: структура, ознаки та види. *Проблеми законності*. 2011. № 115. С. 89—95.
4. Сіверін В.І. Адміністративно-правові засади надання дозвільних послуг суб'єктами публічної адміністрації: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2010. 193 с.
5. Джафарова О.В. Поняття та сутність дозвільних правовідносин: питання сьогодення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 208—211.
6. Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини. Київ: Слово, 2008. 512 с.
7. Вінник О.М. Господарське право: навч. посіб. 2-ге вид., змін, та доп. Київ: Правова єдність, 2008. 766 с.
8. Знаменский Г.Л. Хозяйственные правоотношения. В кн.: Новое хозяйственное право. Избранные труды. Киев: Юринком Интер, 2012. 488 с.
9. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. За ред. В.С. Щербини. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 528 с.
10. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 600 с.
11. Воловик О.А. Погляд на право і розвиток економіко-правового дискурсу. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 272 с.
12. Апанасенко К.І. Класифікація документів дозвільного характеру і прав за ними. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 1 (106). С. 58—65.
13. Мілаш В.С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання. Харків, 2014. 227 с.
14. Проблемы теории государства и права: Учебник. Под ред. С.С. Алексеева. Москва: Юрид. лит., 1987. 448 с.

15. Рафальський А.Р. Механізм реалізації норм права щодо надання реєстраційних послуг у ветеринарній та фітосанітарній сферах України у формі правовідносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6, т. 3. С. 12–15.
16. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. Т. 2. Москва: Юрид. лит., 1982. 300 с.

Надійшла 07.08.2019

REFERENCES

1. Dzhafarova O.V. Dozvilni pravovidnosyny v Ukraini: stan i perspektyvy rozvytku. *Pravo i bezpeka*. 2014. No. 2 (53). P. 25-30 [in Ukrainian].
2. Dzhafarova O.V. Dozvilna diialnist orhaniv publichnoi administratsii v Ukraini: pytannia teorii ta praktyky. Kharkiv: Dysa plus, 2015. 685 p. [in Ukrainian].
3. Martynovskiy V.V. Dozvilni pravovidnosyny: struktura, oznaky ta vydy. *Problemy zakonnosti*. 2011. No. 115. P. 89-95 [in Ukrainian].
4. Siverin V.I. Administratyvno-pravovi zasady nadannia dozvilnykh posluh subiektamy publichnoi administratsii: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Kharkiv, 2010. 193 p. [in Ukrainian].
5. Dzhafarova O.V. Poniattia ta sutnist dozvilnykh pravovidnosyn: pytannia sohodennia. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2013. No. 3-1. P. 208-211 [in Ukrainian].
6. Vikhrov O.P. Orhanizatsiino-hospodarski pravovidnosyny. Kyiv: Slovo, 2008. 512 p. [in Ukrainian].
7. Vinnyk O.M. Hospodarske pravo: navch. posib. 2-he vyd., zmin, ta dop. Kyiv: Pravova yednist, 2008. 766 p. [in Ukrainian].
8. Znamenskij G.L. Hozhajstvennye pravootnosheniya. V kn.: Novoe hozhajstvennoe pravo. Izbrannye trudy. Kyiv: Jurinkom Inter, 2012. 488 p. [in Russian].
9. Aktualni problemy hospodarskoho prava: navch. posib. Za red. V.S. Shcherbyny. Kyiv: Yurinkom Inter, 2012. 528 p. [in Ukrainian].
10. Shcherbyna V.S. Hospodarske pravo: pidruchnyk. 5-te vyd., pererob. i dop. Kyiv: Yurinkom Inter, 2012. 600 p. [in Ukrainian].
11. Volovyk O.A. Pohliad na pravo i rozvytok ekonomiko-pravovoho dyskursu. Kyiv: Yurinkom Inter, 2014. 272 p. [in Ukrainian].
12. Apanasenko K.I. Klasyfikatsiia dokumentiv dozvilnoho kharakteru i prav za nymy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia "Yurydychni nauky"*. 2018. No. 1 (106). P. 58-65 [in Ukrainian].
13. Milash V.S. Perspektyvy modernizatsii dohovirnykh pravovidnosyn u sferi hospodariuvannia. Kharkiv, 2014. 227 p. [in Ukrainian].
14. Problemy teorii gosudarstva i prava: Uchebnyk. Pod red. S.S. Alekseeva. Moskva: Jurid. lit., 1987. 448 p. [in Russian].
15. Rafalskiy A.R. Mekhanizm realizatsii norm prava shchodo nadannia reiestratsiinykh posluh u veterynarnii ta fitosanitarnii sferakh Ukrainy u formi pravovidnosyn. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Yurydychni nauky"*. 2016. Iss. 6, vol. 3. P. 12-15 [in Ukrainian].
16. Alekseev S.S. Obshhaja teoriya prava: In 2 vols. Vol. 2. Moskva: Jurid. lit., 1982. 300 p. [in Russian].

Received 07.08.2019

Е.И. Апанасенко

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ОБ ОСНОВНЫХ ОСОБЕННОСТЯХ РАЗРЕШИТЕЛЬНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Исследованы основные особенности разрешительных правоотношений в сфере хозяйствования как отдельного подвида хозяйственных правоотношений и предложено теоретическое определение этих правоотношений.

Ключевые слова: разрешительные правоотношения в сфере хозяйствования, организационно-хозяйственные правоотношения, разрешение, хозяйственная деятельность, средство государственного регулирования.

K.I. Apanasenko

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2917-1255

THE MAIN PECULIARITIES OF THE PERMISSIVE LEGAL RELATIONS IN A SPHERE OF AN ECONOMIC ACTIVITY

Different kinds of legal economic relations were investigated in a science of an Economic Law. But organizational economic relations are not enough analyzed. So researching of the permissive legal relations in a sphere of an economic activity is an actual and important task. The main purpose of an author is to define peculiarities of the permissive legal relations in a sphere of an economic activity.

These legal relations have main characteristics as legal economic relations (organizational economic relations). They are formed in a sphere of an economic activity. Their subjects are entrepreneurs and permissive organs which have rights and obligations in a sphere of the economic activity. The object of these relations is a legal interest of entrepreneurs to make an economic activity or some economic operations. Permissive legal relations are realized for achieving private and public interests.

The author formulated some specific characteristics of these legal relations. First they concern such instrument of a state regulation of an economic activity as giving and cancellation (abolition, suspension or extension of an effect) of permits. Their object is connected with a legal opportunity to realize some economic activity or economic operations. These relations are joined material legal and procedural legal aspects. They have some time boards and complex character. Also permissive relations in a sphere of an economic activity are qualified as regulative active legal relations between two subjects in a sphere of an organization of an economic activity.

The author concluded that permissive legal relations in a sphere of an economic activity are regulative, active, complex organizational economic relations which form in different economic spheres between entrepreneurs and permissive organs regarding a legal interest of entrepreneurs to make an economic activity for an achieving of an economic effectiveness, for a balance of public and private interests.

Keywords: permissive legal relations in a sphere of an economic activity, organizational and economic legal relations, permission, economic activity, means of state regulation.